

DIGLOSSZIA ÉS SZINKRÓN NYELVI VÁLTOZATOK

EGY MARTINIQUE-I FRANCIA KREOL BESZÉDPRODUKCIÓ ELEMZÉSE*

GULYÁS ADRIENN

Bevezetés

Míg számos írás születik a kétajkúaknál gyakori kódváltásokról vagy a második nyelv elsajátításakor tetten érhető interferencia jelenségéről, amelyen az anyanyelvi struktúrák második nyelvbe való spontán átültetését értjük, kevésbé feltárt problémakörbe sorolható annak vizsgálata, hogy diglossziás beszédközösségekben miként hat a magasabbra értékelt nyelvváltozat az alacsonyabb presztízsű nyelvváltozatra. Jóllehet a jelenséget már „franciásodás” néven definiálták a francia és a francia alapú kreolok vonatkozásában, a tanulmány korpuszául választott, mindössze háromperces hangfelvétel elemzéséből kiderül, hogy annak hang-, alak- és mondattani manifesztációi árnyaltabbak a meghatározásban leírtaknál. Elemzésünk végén kitérünk arra is, hogy a diglossziás beszédprodukciók értékelésére alkalmazott kritériumrendszerben milyen hiányosságok mutatkoznak a beszélő kompetenciájára nézvést.

1. Az elemzett beszédprodukció kontextusáról

Az alább elemzendő beszédprodukció martinique-i kreol¹ nyelven hangzott el. A martinique-i kreol a kialakulását meghatározó társadalmi és faji hierarchiát tükrözi és örökíti tovább évszázadok óta. A sziget beszédközössége egy tipikus diglossziát megvalósító beszédközösség. A társadalmi presztízzsel és hivatalos státusszal bíró magasabb nyelvváltozat (*langue haute*) a francia, az alsó nyelvváltozat (*langue basse*) pedig a martinique-i kreol. Francia a közigazgatás, a média, az oktatás és a tiszteletadás nyelve (például idegent kreolul megszólítani tiszteletlenségnek számít). A marti-

* Ezúton szeretném megköszönni anonim lektorom, valamint Kassai Ilona és Kenesei István hasznos kritikai észrevételeit.

¹ Martinique a Kis-Antillák szigetsorozat része, körülbelül 360 000-en lakják. 1946-tól egyike a négy francia tengerentúli megyének, ún. *département d'outre-mer* vagy D.O.M. A sziget hivatalos nyelve a francia, de a martinique-iaknak saját nyelvük is van, amely egy a XVII. századi európai gyarmatosítást követően kialakult francia alapú kreol.

nique-i kreolt családi, illetve baráti körben, és ott is általában egymással egyenrangú felek közt beszélnek (gyereknek nem illik kreolul szólnia egy felnőttöz, esetenként még a saját szüleihez sem).

A kreol beszédprodukciókat a szociolingvisták egy kreol–francia kontinuumon próbálják elhelyezni. A franciától legtávolabb eső, ún. bazilektális (alapnyelvi) vagy falusi változat (*gwo kwéyòl*) adja a kontinuum egyik végpontját, a standard francia pedig a másikat. A franciához legközelebb eső, az alapnyelvtől viszont erősen eltávolodó kreol nyelvváltozat az akrolektális kreol. A bazilektális és az akrolektális változatok közt feltételeznek egy mezolektális, vagyis az alapváltozattól közepesen eltávolodó változatot is.

A jelen hangfelvétel a fort-de-france-i ATV *Pli pwè kloché* című műsorának Sainte-Marie városáról szóló adásában hangzott el. Mivel a műsor a martinique-i kreol kultúrát és hagyományokat népszerűsíti, nem ritka, hogy az interjúalanyokat kreolul szólaltatják meg. Az elemzett beszédprodukció egy banánszárító-üzem igazgatójával (negyven év körüli fekete férfi) készített körülbelül háromperces interjú. A beszédhelyzet paradox voltát az adja, hogy a műsor jellege miatt a beszélőnek az alsó nyelvváltozatot kell használnia, holott a magasabb nyelvváltozat használata volna kézenfekvő, hiszen hivatalos minőségében, kamerák előtt szólal meg. A *beszédhelyzetnek ellentmondó kódhasználat* azt eredményezi, hogy a kreol beszédprodukcióban a francia irányába történő hangtani, alaktani és mondattani elhajlások lesznek megfigyelhetők. Ezt a jelenséget ragadta meg Valdman a franciásodás (*francisisation*) terminusával.

2. A franciásodás fogalma

Franciásodáson a magasabb nyelvváltozatnak az alsóbb nyelvváltozatra gyakorolt hatásából adódó variációt kell érteni. A variációnak olyan speciális a esetéről van szó, amelyben keveredik, illetve átfedi egymást a diatopikus, diafazikus és diasztratikus variáció. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a francia miért hat kevésbé a falusi környezetben élők, a munkájuk végzésében és egyéb társadalmi érintkezéseikben a franciát nélkülözni tudók vagy az idős emberek beszédére. A franciásodás jelenléte és mértéke adott idiolektuson belül is változó, lévén, hogy a magasabb nyelvváltozat által a beszédprodukcióra gyakorolt nyomás a beszédhelyzettől függ.

A franciásodás konkrét nyelvi realizációit Valdman a következőképpen foglalja össze:

La francisation prend la forme de recours à un inventaire vocalique plus différencié, de l'emploi d'alternances morpho-phonologiques se rapprochant de celles des formes françaises correspondantes et de tournures syntaxiques et locutions figées directement empruntées à la langue-source. (Valdman 1978: 293)²

Olyan beszédproduktumokról van tehát szó, amelyek mind fonémata-rukra, mind morfofonológiai váltakozásaikra nézvést közelítenek a franciához, illetőleg mondattani struktúrákat és rögzült szókapcsolatokat kölcsönöznek a magasabb nyelvváltozatból. Mivel a franciásodás a nyelvi elemzésnek minden szintjén tetten érhető, korpuszelemzésünkben külön tárgyaljuk az egyes szinteken, így a hangtan, az alaktan, a mondattan és a lexika szintjén felbukkanó, franciásodásra utaló jegyeket. Összehasonlításainkhoz viszonyítási alapot egyfelől a martinique-i kreol bazilektális (azaz „alapnyelvi”) változata, másfelől a standard francia ad.

3. Korpuszelemzés

3.1. A franciásodás hangtani vetülete

A Valdman-idézetben példaként felhozott differenciáltabb magánhangzókészlet („inventaire vocalique plus différencié”) arra utal, hogy a franciásodás hatására elől képzett, ajakkerekítéses magánhangzók jelennek meg a kreol beszédben. Az említett alrendszer ugyanis delabializálódik a bazilektális nyelvváltozatban:³ fr. *lune* > mart. *lalin* ‘hold’, fr. *deux* > mart. *dé* ‘kettő’, fr. *boeuf* > mart. *bèf* ‘marha’. A bazilektális kreolból hiányzó elől képzett, ajakkerekítéses sorozat Bernabé (1983 vol.1.: 316–319) és Valdman (1978: 293) szerint az akrolektális nyelvváltozat, mondhatni „fentebb stíl” magánhangzókészletére jellemző. Ide sorolandó még a francia sva, amelyből a martinique-i kreolban általában /i/ vagy /u/ lesz (fr. *cheval* > mart. *chival* vagy *chouval* ‘ló’, fr. *debout* > mart. *doubout* 5 ‘álló, áll’), és az ajakkerekítéses, palatális félhangzó, amely általában törlődik (fr. *pluie* > mart. *lapli* ‘eső’, fr. *puisque* > mart. *pis(ki)* ‘mivel’, fr. *et puis* > mart. *épi* ‘és/-val’ 4, 6) vagy labioveláris félhangzóként ejtődik (fr. *nuage* > mart. *nouage* /nwaʒ/ ‘felhő’).

² Magyar fordításban: „A franciásodás ismertetőjelei a differenciáltabb magánhangzókészlet, a franciához közelítő morfofonológiai alternánsok és szintaktikai szerkezetek használata, valamint a franciából egy az egyben átvett szókapcsolatok.”

³ A delabializáció a karib zóna összes francia alapú kreoljában adatolt jelenség.

Korpuszunkban a következő helyeken találtunk elől képzett, ajakkerekítéssel magánhangzókat:

- ◆ /ø/: *milieu* 21 ‘környezet’, *européen* 13 ‘európai’, *wetawdé* 20 ‘késleltet’
- ◆ /y/: *du tout* 19 ‘egyáltalán nem’ (vö.: *sik* 16 ‘cukor’, *natiwèl* 15 ‘természetes’)
- ◆ /œ/: *conservateur* 16, *quatre-vingt-neuf* 5
- ◆ /œ̃/: *un embryon de* 5 (vö.: *an bagay* 3, *an pwodui* 15)
- ◆ /ə/: *qui fait que* 4-5, *de* 5, *quatre-vingt-neuf/-dix* 5-6, *que*, *puisque* 7, 15 *le* 21 (vö.: *ké* 4, *dé* 3)
- ◆ /ʉ/: *puisque* 7, 15, *pwodui* 7-10-12 (vö.: fr. *lui* > mart. *li* 17 ‘ö’)

E szavak és kifejezések túlnyomó része – és ezt a francia helyesírással is próbáltuk jelezni – nem jellemző (*milieu*, *conservateur*) vagy egyszerűen nem létezik a bazilektális kreolban (a *du tout* megfelelője például *pyès* vagy *pyès pa* ‘egyáltalán nem’). Ha az előlképzett, ajakkerekítéssel magánhangzókat bazilektális ejtésére volt példa a szövegben, arra zárójeles megjegyzéseinkben utaltunk.

A hangtani franciásodás másik ismérve a bazilektális kreolban törlődő, kódában szereplő *r*-ek visszaszüremkedése a kreol beszédprodukcióba. A francia etimológikus *r*-ek a bazilektális kreolban csak fortis pozícióban, azaz szó- és szótagkezdetben realizálódnak, ott sem a franciára jellemző uvuláris frikatívaként, hanem labioveláris félhangzóként vagy veláris spiránsként:⁴ *twavay* 1 ‘munka’, *fabwiké* 7 ‘gyárt’, *wivé* 11 (< fr. *arriver*) ‘érkezik, sikerül’. Gyenge pozícióban az *r*-ek törlődnek, amire számos példát találhatunk a korpuszban: *maché* 1 ‘piac’, *manmay* 4 (< fr. *marmaille*) ‘siserehad’, *kò-nou* 8 (< fr. *corps*; visszaható névmás T/1), *nésésè* ‘szükséges’, *jòdi-a* 11 (< fr. *aujourd’hui*) ‘ma’. A franciásodás hatására azonban a bazilektális nyelvváltozatból hiányzó *r*-ek felbukkannak szó- és szótagvégen:

- ◆ /kõsewvatœw/ 16, /nœwmal/ 17, /efœw/, /ẽpœwtã/ 18, /alœw/ 19, /wœtawde/ 20, /spœwtif/ 21 (vö.: /spœtif/ 15).

⁴ Előfordulásukat komplementáris disztribúció szabályozza: a labioveláris félhangzó ajakkerekítéssel, míg a veláris spiráns kerekítetlen magánhangzók előtt jelenik meg. Jóllehet a fonémikus átírásban csak a két évszámnál (5, 6) jelöltük a standard franciához közelítő, de annál renyhébb uvuláris *r*-rel való ejtést, a francia etimológiai *r* fonéma sokféle fonetikai realizációt ismer a martinique-i kreolban.

Noha a kóda pozíció kitöltése fonotaktikai értelemben valóban egyfajta franciához való közelítésnek minősíthető, a veláris spiránsok és labio-veláris félhangzók semmiképp nem kölcsönöznek „franciás” akcentust a férfi beszédprodukciónak. Fonotaktikailag tehát a franciához közeledik ugyan a beszédprodukciónak, de *fonetikailag a kreol alapnyelv* marad a *domináns*.

A kódába visszaemelt *r* realizációkhoz hasonló példa a franciásodásra a szóvégi *muta cum liquida* csoport likvidájának megtartása (/pawɛgzãpl/ 18 ‘például’), mivel a bazilektális kreolban a likvida törlése ebben a helyzetben szabály (/pawɛgzãp/, l. még *sik* 16).⁵

3.2. A franciásodás alaktani vetülete

A bazilektális martinique-i kreol morfológiájának egyik érdekes vonása, hogy nem örökíti tovább a francia vonzatrendszert.⁶ A franciában oly gyakori *de* valamint *à* prepozíciók megvalósulása a martinique-i kreolban legtöbbször, és általában a leggyakoribb funkciókban, zéró-morféma:

Ba Ø Pyè lajan. datívusz

ad-FELSZ. E/2, E/3, T/2, T/3 Pierre pénz

„Donne(z) de l’argent à Pierre.” / „Adj/adjon/adjatok/adjanak Pierre-nek pénzt!”

Man Ø Fòdfwans.⁷ lokatívusz

én Fort-de-France

„Je suis à Fort-de-France.” / „Fort-de-France-ban vagyok.”

I té ka opozé Ø nou vini. igei vonzat

ő ELŐID. FOLYAMATOS ellenez mi jön

„Il/elle s’opposait à ce que nous venions.” / „Ellenezte, hogy jöjjünk.”

joujou Ø timanmay-la birtokos szerkezet

játék gyerek HAT.NÉVELŐ

„le jouet de l’enfant” / „a gyerek játéka”

I bouzwen Ø dòmi. vonzat

ő szükség alud-

„Il/elle a besoin de dormir.” / „Alvásra van szüksége.”

⁵ A jelenség a franciában is ismert, mind diakrón, mind szinkrón korpuszok adatolják. A mai franciában a köznapi vagy lezser beszéd (casual speech) egyik hangtani jellegzetessége.

⁶ Ami nem a csupán a martinique-i kreol sajátja: a pidzsin és kreol nyelvek morfoszintaktikai ismérvei közt szokás említeni – a nyelvtani nem és az inflexió kiiktatása mellett – a pidzsinnek és kreolok szókincsét adó nyelv (ún. lexifier language) egyeztetési és vonzatrendszerének „radikális egyszerűsödését”. L. például Hock (1991: 512–5).

⁷ A kreolban a kopula csak a kérdő mondatokban fordul elő: *La ou yé?* ‘Hol vagy?’.

*Fout*⁸ *sa bon Ø wété lakay-ou!* **melléknévi bővítmény**⁹

milyen az jó marad ház-BIRT. E/2

„Que c'est bon de rester chez soi !”/ „Milyen jó otthon lenni!”

Ezért tekinthető franciásodásnak a *de* és az *à* prepozíciók főnévi és igei vonzatként való kitétele (*tandans à* 19 ‘hajlam vmire’, *rivé à* 5 ‘sikerül’, *pasé à* 10 ‘időt tölt vmivel’, *possibilité dé* 2, 3 ‘lehetőség vmire’) a bazilektálisnak számító zéró-morféma helyett, amire szintúgy találhatunk példát a korpuszban: *nou rivé Ø implanté-yo* 11 ‘sikerült meghonosítanunk őket’, *koumansé Ø gadé* 12 ‘elkezd nézegetni’ (**à**), *èséyé Ø fè* 3, 6, 9 ‘próbál csinálni vmit’, *ampéché moun Ø twapé* 17 (**de**) ‘megakadályozza az embert abban, hogy (görcsöt) kapjon’.

A franciásodás morfológiai jegyeihez sorolható még:

- ◆ a főnévi többes szám képzésénél használt **sé** főnév-(**I**)a szerkezet kontaminációja annak standard francia megfelelőjével (*les*): *lé pwodui-a* 7 ‘a termékek’, *lé manmay-la* 20 ‘a srácok’ (vö.: *sé kwamp-la* 20 ‘a görcsök’);
- ◆ a standard francia határozott névelő használata a hátravetett kreol határozott névelő helyett: *le milieu* 2, *les pays européens* 13 ‘az európai országok’ (vö.: *maché twavay-la* 1 ‘a munkaerőpiac’, *pwodui-a* 10 ‘a termék’); vagy
- ◆ a francia részelőnévelő használata a bazilektális zéró-morféma helyett: *dé nonm* 3 ‘emberek’, *dé twè bon kontak* 13 ‘nagyon jó kapcsolatok’ (vö.: *ni Ø possibilité* 4 ‘avoir des possibilités’/‘vannak lehetőségek’, *manjé Ø bannann séché* 19 ‘manger de la banane séchée’/‘száritott banánt enni’).

Az eddigi franciásodási folyamatokra ellenpéldaként hozható fel az *expatrier kò-nou* 2 kifejezés. Itt a beszélő egy, a franciából átemelt lexikai elemet, nevezetesen egy visszaható főnévi igenevet (*s'expatrier* ‘kivándorolni’) igazít a kreol morfológia szabályaihoz az igenév mögé vetett többes szám első személyű, az adott kontextusban általános értelmű visszaható névmással (*kò-nou*).

⁸ A francia *foutre* «cseszni» igéből kialakult felkiáltószó. Magyar megfelelője a *milyen lenne a Milyen szép!* típusú felkiáltó mondatokban.

⁹ Példamondatainkat Bernabé (1999: 49, 53) martinique-i kreol nyelvtanából vettük.

3.3. A franciásodás mondattani vetülete

Noha a hangfelvétel rövidsége miatt nem állíthatjuk, hogy a szintaktikai franciásodásnak ez volna az egyetlen ismérve, a korpusz alapján mégis úgy tűnik, hogy a mondattani szerkezeteket illetően a franciásodás a bazilektális kreolban nem létező *que* szócska használatában nyilvánul meg. Míg a franciában a *que* rendkívüli gyakorisággal fordul elő alárendelésben, de kiemelő, összehasonlító és megszorító szerkezetek részeként is, a martinique-i kreol falusi változata a franciától elütő szerkezeteket használ.

A francia *que*-vel bevezetett kiegészítő mellékmondatainak (*complétive*) bazilektális kreol megfelelője például egyszerű parataxis: fr. *Je veux que tu partes* > mart. *Man lé ou pati* ‘Azt akarom, hogy menj el’. Ezzel szemben a felvételen elhangzó két kiegészítő mellékmondat mindegyikében ott a *que* szócska (l. táblázat első sora). Bár kiejtését tekintve a *ké* alkalmazkodik a bazilektális kreol fonémakészletéhez (a zárt /ø/ zárt /e/-vé delabializálódik), pusztán jelenléte a beszélő mondatszerkesztésének francia felé való elhajlását tükrözi.

A táblázat második sorában látható vonatkozó mellékmondat egyfajta szintaktikai tautológiáról tanúskodik. A bazilektális kreolban a vonatkozó mellékmondat határait az antecedens hátravetett névelője és a mellékmondat végén kötelezően megismételt határozott névelő jelölik ki (*tigason-an man wè-a* ‘a kisfiú, akit láttam’). A franciában a mellékmondat kezdetét jelöli vonatkozó névmás (*le petit garçon que j’ai vu*). A korpuszból vett példán, *lé pwodui-a que nou ka fabwiké-a* 7 ‘a termékek, amelyeket gyártunk’, jól látható, hogy a beszélő párhuzamosan használja az alapnyelv és a francia mondatszerkesztését.

A harmadik sor középső oszlopának példáiban megjelenő *sé ... ki* alanyi kiemelő szerkezet (*mise en relief*) használata eltérő a bazilektális kreolban, illetve a standard franciában. Az előbbiben a szerkezet oppozíció fennállását vagy annak lehetőségét implikálja (Bernabé 1999: 199): a *Sé mè-la ki palé* mondat jelentése ‘Aki beszélt, az az úr volt (és nem valaki más)’. Ilyenfajta oppozíció lehetősége sem a 14-es, sem a 15-ös példánál nem forog fenn. A *sé...ki* használata az interjú átírásában segítő martinique-i anyanyelvű beszélő számára is idegenül hatott. Állítása szerint a bazilektális kreolban az alany fókuszálása a 14-es mondatban inkább az *anlòt* szócska hangsúlyos ejtésével (l. dőlt betűs kiemelés a táblázatban), vagyis mint a magyarban, az intonáció segítségével jönne létre. A franciában ellenben a meglehetősen gyakori *c’est...qui* szerkezet elsősorban alanyi fókuszot szolgál, és nem feltét-

lenül utal oppozícióra, lásd például : *C'est Monsieur Dupont qui va s'occuper de vous* „Dupont fog magával foglalkozni”. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy a *c'est...qui* egyszerű alanyi fókuszra való alkalmazását a kreol beszédprodukciónban a francia kiemelő szerkezet indukálja.

	<i>Bazilektális martinique-i kreol</i>	<i>Korpusz</i>	<i>Standard francia</i>
<i>Kiegészítő mellékmondat</i>	Nou ka pansé Ø ni Nou sav Ø sé li	Nou ka pansé ké ni 4 Nou sav ké sé li 17	Nous pensons qu'il y a Nous savons que c'est lui
<i>Vonatkozó mellékmondat</i>	Sé pwodui- <u>a</u> nou ka fabwiké- <u>a</u>	Lé pwodui- <u>a</u> que nou ka fabwiké- <u>a</u> 7	Les produits que nous fabriquons
<i>Kiemelő szerkezet</i>	Anlòt péwiyòd wouvè ba nou Sé an pwodui natiwèl	Sé anlòt péwiyòd ki ka wouvè ba nou 14 Sé an pwodui ki natiwèl 15	(c'est) une nouvelle période (qui) s'ouvre pour nous c'est un produit (qui est) naturel
<i>Összehasonlítás</i>	I ni potassium <u>pasé</u> bannann nowmal	I ni plis potassium ki an bannann nowmal 17	Elle contient plus de potassium qu'à l'état normal
<i>Hiperkorrekt que</i>	<u>Lè/antan</u> mwa menm man wivé	À lépòk éti *ké mwa menm man wivé 1 ('où *que')	À l'époque où moi-même, je suis arrivé

Az összehasonlító szerkezet esetében (táblázat 4. sora) egyértelmű a francia hatása a kreolra. Bernabé leíró nyelvtana szerint a *plis...ki* típusú összehasonlítás a martinique-i kreol akrolektális változatának sajátja (1999: 121). A bazilektális kreol a *pasé* szócskát használja összehasonlításoknál: *Wòbè sòt pasé Pyè* 'Robert est plus bête (sot) que Pierre'/'Robert butább, mint Pierre'.

A vonatkozó mellékmondatnál tapasztalt tautologikus mondat szerkesztéshez hasonlóan érdekes példa a francia *que* hiperkorrekt alkalmazása (l. táblázat utolsó sora). A bazilektális 'amikor' jelentésű *lè* vagy *antan* helyett a beszélő „kölcsonveszi” a standard francia azonos jelentésű *à l'époque où* szókapcsolatát, ami már önmagában franciásodásnak tekinthető.

A kifejezés *où* elemét kreolra fordítja (*éti*), majd mögé helyezi a *que* szócskát. A *que* hiperkorrekt használata a korpuszban megerősíteni látszik azt a megérzésünket, hogy a beszélő számára a bazilektális kreol és a francia közt húzódó, egyik legfontosabb mondattani választóvonal a *que* eltérő alkalmazásában rejlik.

3.4. A franciásodás lexikális vetülete

A korpusz szókincsében talán a legszembetűnőbb a *donc*¹⁰ ‘tehát’ és a *puisque* ‘mivel’ kötőszavak túlzott gyakorisága. Mivel e kötőszavak használata a standard francia diskurzusnak is kölcsönöz némi eleganciát és választékoságot, nem vitás, hogy a kreol beszélőnél sűrű alkalmazásuk a beszéd minőségén hivatott emelni. Erre engednek következtetni a francia médiában úgyszintén rendkívüli népszerűségnek örvendő *en tout cas* 8, 19 ‘mindenesetre’, *en général* 18 ‘általában’, *au maximum* 20 ‘legfeljebb’ és *ki fè que* 4, 5 (< fr. *ce qui fait que*) ‘ami annyit jelent, hogy’ kifejezések is.

A felvételen mindössze egyetlen francia tagmondatot találunk (*ou bien de rester bon dans l’oisiveté* 2 ‘vagy maradni a tétlenségben’), a többi esetben csak szintagmákról beszélhetünk (*dans les années 90* 6 ‘a kilencvenes években’, *dans le milieu sportif* 21 ‘a sportolók körében’, *un embryon de société* 5 ‘egy vállalatkezdemény’). A francia kifejezések használatát részint – ahogy a kötőszavak esetében is – a regiszterjavítás, részint az a kényszer magyarázhatja, hogy bizonyos szavaknak (*tendance*, *embryon*, *milieu*) nincs megfelelőjük a bazilektális kreolban.

4. Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy a korpusz elemzése alapvetően megerősíti a franciásodás valdmani definícióját a fonológia és a lexika szintjén. Morfológia és szintaxis tekintetében azonban összetettebb jelenségekről ad számot a vizsgált hangfelvétel, mint ahogy azt a definíció jósolja. A morfológiai franciásodásnál nem annyira a francia morfofonológiai váltakozásainak átvételéről van szó, mint inkább bizonyos morfémák, elsősorban főnévi és igei vonzatok, valamint bizonyos determinánsok beszüremkedéséről a kreol diskurzusba. A szintaxis terén tapasztalt franciásodási jelenségeknél szintén láttuk, hogy a beszélő nem pusztán „másolja” a magasabb nyelvváltozat szerkezeteit (összehasonlítás), hanem hol szimultán használja a

¹⁰ A *donc* egyben szegmentálja is a beszédláncot, mintegy kijelölve a gondolati egységek határát. A francia spontán korpuszokban hasonló szerepet tölt be a *quoi* szócska.

két kód struktúráit (vonatkozó mellékmondat), hol pedig hiperkorrekcióval él (*que*). Érdemes még megemlíteni, hogy a franciásodás konkrét realizációiban — jóllehet külön-külön tárgyaltuk a hang-, alak- és mondattant — általában keverednek a nyelvi elemzés egyes szintjei. Így a *dé* 3 részelőnévelő megjelenésénél a fonológiai és a morfológiai, a *ké* 4, 17 és a *plis...ki* 17 esetében a fonológiai és a szintaktikai, a *lé pwodui-a que nou ka fabwiké-a* 7 locus-nál pedig a morfológiai és a szintaktikai szintek fonódnak egybe.

Az 1. pontban leírt kreol-francia kontinuumon, melynek kritériumrendszere nem meglepő módon főként a fonológia szintjén kidolgozott és jól körülhatárolt (l. Bernabé 1983 és Valdman),¹¹ az elemzett beszédprodukciónak mezolektális besorolást nyerne. A „mezolektális” minősítés a performancia megítélésével, közvetett módon a beszélő kompetenciájáról tesz kijelentést. A korpusz lejegyzésében segítő informátorunk¹² azonban meggyőződéssel állította, hogy a beszélő a látszat ellenére baráti körben, ahol a beszédhelyzetnek megfelelő kódot használhatja, kitűnő *gwo kwéyòlt* beszélhet. Arra a kérdésre, hogy mire alapozza a feltevését, elsősorban hangzási jegyekre (intonáció, beszédtempó és kiejtés) hivatkozva válaszolt. Ha ez így van, az azt jelenti, hogy az anyanyelvű beszélő külön tudja választani az interjúalany performanciájának és kompetenciájának megítélését, míg azonos információmennyiségből a nyelvész, a jelen tanulmányban is használt kritériumrendszer alapján, csak a performanciát képes értékelni. Az informátor válaszából az is kitűnik, hogy számára a nyelvészek által figyelembe vett fonológiai változók nem játszanak szerepet az interjúalany kompetenciájának megítélésében.

Jövőbeli kutatás tárgya lehetne tehát egyfelől a franciásodás, főként morfoszintaktikai ismérveinek nagyobb korpuszon való vizsgálata (a mezolektus és az akrolektus morfoszintaktikai ismérveinek pontos leírása), másfelől annak feltérképezése, hogy mely szegmentális és prozódiai jegyek alapján ítélik meg anyanyelvű beszélők társaik performanciáját és kompetenciáját.

¹¹ Az idézett művekben találunk utalásokat arra vonatkozóan is, hogy morfoszintaktikai értelemben mi tartozik a mezo- és főleg az akrolektushoz.

¹² Ez úton szeretnénk köszönetet mondani Bibi Louisonnak önzetlen segítségéért és hasznos megjegyzéseikért.

HIVATKOZÁSOK

- Bernabé, Jean 1983: *Fondal-natal. Grammaire basilectale approchée des créoles guadeloupéen et martiniquais*, Paris, L'Harmattan.
- Bernabé, Jean 1999: *Grammaire du créole martiniquais*, Paris, L'Harmattan.
- Hock, Hans Henrich 1991: *Principles of Historical Linguistics*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Valdman, Albert 1978: *Le créole : structure, statut et origine*, Paris, Klincksieck.

IPA ÁTÍRÁS

- 1 /alepək eti ke mwamēm mā wive āle mafɛ twavajla dɔk se lafomaj te kumāse ka baj
- 2 e teni osi dɔk posibilite de ekspatwije kɔnu la nu tele ubjɛ də wɛstɛ bɔ dā lwazivte
- 3 epi teni osi posibilite de eseje fɛ ā bagaj se kāmɛm bɔ nu se de nɔm adā peji
- 4 matinikla l nu ka pāse ke ni posibilite e se lideta:ɑ mā fuje epi dɔt māmaj kifɛkə
- 5 nu wive a œnāmbwijɔ də sosijete kifɛkə depi katrɔvɛnœf dɔk nu metej dubut
- 6 epi dā lezane katrɔvɛndis kwa dɔk nu eseje dɔk pwā āti balāse dɔk se
- 7 kɔsa dɔk listwa kumāse le ba nu wezɔ pɔiskə le pwodɔja kə nu ka fabwikea ka
- 8 avewe kɔjɔ nesɛsɛ ātuka āle mafɛa atfɛlmā l deʒa setɛ ākɔba pu nu pe flate kɔnu
- 9 matinik mēm pɔiskə avā u eseje fɛ sa u le fɛ asulate fɔk bɔkaju u sāti kɔw ase fɔ
- 10 dɔk nupase tutle dis lāneta:ɑ atwavaj āle pwodɔja me osi a twavaj mafɛ matinikla
- 11 sa ki fɛ kə nu wive ɛplātejo nu wive wānjo dɔk nesɛsɛ āle plasla epi ʒɔdia dɔk
- 12 nu laka kumāse gade tibwɛ ādewo dɔk nu zaka pɔte tibwɛ pwodɔji gwadlup

- 13 sa pɔkɔ fɔfɔfɔ me nu kumãse epi nu ni de twe bɔ̃ kɔ̃tak asu dɔ̃k lepeji
øropeẽ
- 14 pu nu gade kisa nu pe fe dɔ̃k siwu le se ãlot pewijɔd ki ka wuve ba nu
afɛlmã |
- 15 kote spɔtifla i ka mafe ãlo pɔiskə se ãpwodɔi ki natiwel si nu pe di i pa
ni kolowã
- 16 i pani sik i pani kɔ̃sewvatœw anut ãdidãji | ãplis di sa bãnãnlã lejsek i
ni plis
- 17 potasjɔm ki ã bãnãn nɔwmal | e potasjɔmla nu sav ke se li ka ãmpɛfe
mun twape
- 18 kwãmp ãzenewal e dɔ̃k lœwu a pe ni efɔw fizik ẽpɔwtã pawɛgzãpl u ni
kwãmp
- 19 lɛ u ka mãze bãnãn seje u ka ni tãdãs a pa ni kwãmp dytu u alɔw
ãtuka
- 20 a wɔtawde sekwãmpla omaksimɔm dɔ̃k lemãmajla kɔ̃mpwãn sa ãlo
- 21 e dã lə miljø spɔwtif jo ka kɔ̃some ãlo tutmun ka mafe ka ʒwe futbɔl
- 22 ka mɔ̃te velo jo ka sevi bãnãnlã ãpatfe/

KREOL ÁTÍRÁS FRANCIA ÉS MAGYAR FORDÍTÁSSAL

- 1 A lépòk éti ké mwa menm man rivé anlè maché travay-la, donk sé
lachomay té koumansé ka bay
*A l'époque où moi-même je suis arrivé sur le marché du travail, donc
c'est à ce moment-là que le chômage avait commencé à battre son plein*
Amikor dolgozni kezdtem, akkor volt a legnagyobb munkanélküliség,
- 2 é té ni osi donk posibilité **d'expatrier** kò-nu la nu té lé, ou bien de rester
bon dans l'oïsiveté,
*mais on avait également la possibilité de partir où on voulait ou de rester
bon dans l'oïsiveté,*
de megvolt rá a lehetőség, hogy másutt próbáljunk szerencsét, vagy
maradtunk tétlenül otthon,

- 3 épi té ni osi possibilité **dé** éséyé fè an bagay, sé quand même, bon... Nou sé dé nonm adan péyi
et on avait aussi la possibilité d'essayer de faire quelque chose, bon quand même... Nous sommes des
 vagy megpróbálhattunk csinálni valamit, na, szóval mégiscsak martinique-iak vagyunk.
- 4 Matinik-la. Nou ka pansé **ké** ni possibilité, é sé lidé-taa mwen foyé épi dèt manmay ki fè **que**
Martiniquais. Nous pensons qu'il y a des possibilités et j'ai creusé cette idée avec d'autres copains, ce qui fait que
 Úgy gondoljuk, hogy itt is van mit csinálni, és ezen kezdtük el törni a fejünket a srácokkal,
- 5 nou rivé à un embryon de société ki fè **que** dépi quatre-vingt-neuf, donk, nou météy doubout
nous avons réussi à faire un embryon de société, ce qui fait que depuis '89, nous l'avons monté
 úgyhogy sikerült beindítanunk egy kis céget, úgyhogy 89 óta, szóval akkor indítottuk,
- 6 épi dans les années quatre-vingt-dix, quoi donc, nou eséyé donk, pwan an ti balansé donk sé
puis dans les années '90, quoi, nous avons essayé de prendre l'élan donc, c'est
 és a kilencvenes években megpróbáltuk, hogy is mondjam, felpörgetni a dolgot,
- 7 konsa donk listwa koumansé lé ba nou rézon puisque les pwodui-a **que** nou ka fabriké-a ka
comme ça que l'histoire a commencé à nous rendre justice, puisque les produits que nous fabriquons
 szóval kezdett beigazolódni, amit gondoltunk, mert az általunk forgalmazott termékre

- 8 avéré kò-yo nésèsè en tout cas anlè maché-a atchèlman. Déjà sé té an komba pou nou pé flaté kò-
s'avèrent nécessaires, en tout cas, sur le marché actuel. Déjà c'était un combat d'arriver à se faire reconnaître
 van kereslet jelenleg a piacon. Már Martinique-on sem volt könnyű elismertetni magunkat,
- 9 nou Matinik menm puisque avan ou èsèyé fè sa ou lé fè asou latè fòk bòkay-ou ou santi kò-w asé fò
à la Martinique même, car avant d'essayer de faire ce qu'on veut faire dans le monde entier, il faut se sentir assez fort dans son pays
 de mielőtt a piacot bővítenénk, itthon kellett megerősödnünk,
- 10 donk nou pasé tout lé dis lanné-taa à travay anlè produi-a mé osi à travay maché Matnik-la
donc nous avons passé les dix dernières années à travailler sur le produit, mais aussi à travailler sur le marché martiniquais,
 szóval az elmúlt évtizedben csak a terméken és a martinique-i piac kiépítésén dolgoztunk,
- 11 sa ki fè que nou rivé implanté yo, nou rivé rann yo donk nésèsè anlè plas-la, épi jòdi-a donk,
ce qui fait que nous avons réussi à les planter [les produits], à les rendre nécessaires sur place, aujourd'hui donc
 úgyhogy sikerült a terméket meghonosítanunk, van rá igény itt helyben, úgyhogy most már
- 12 nou la ka koumansé gadé tibren an déwo, donk, nou za ka pòté tibren pwodui Gwadeloup
nous commençons à nous tourner (<regarder) un peu vers l'extérieur, on exporte déjà un peu à la Guadeloupe
 elkezdünk egy kicsit kifelé kacsintgatni, exportálunk egy keveset Guadeloupe-ra,

- 13 Sa pòkò fòfòfò, mé nou koumansé épi nou ni dé trè bon kontak asou, donk, les pays européens,
Ça ne marche pas encore très fort, mais nous l'avons lancé et nous avons de très bons contacts avec les pays européens,
 még nem lendült be az üzlet, de elkezdünk kiépíteni a kapcsolatainkat az európai országokkal is,
- 14 pou nou gadé kisa nou pé fè, donk si ou lé sé anlòt péwiyòd **ki** ka wouvè ba nou atchèlman.
nous verrons ce que nous pourrons faire, si vous voulez, une nouvelle période s'ouvre pour nous maintenant.
 meglátjuk, mi lesz belőle, de annyi bizonyos, új korszak kezdődött a cég számára.
- 15 Koté spòtif-la, i ka maché anlo puisque sé an pwodui ki natirèl, si nou pé di, i pa ni kolowan,
Du point de vue du sport, ça marche très bien, car c'est un produit naturel, il ne contient pas de colorants,
 A sportolók nagyon keresik, mivel csak természetes anyagot tartalmaz, nincs benne se színezék,
- 16 i pa ni sik, i pa ni conservateur anout andidan-y. An plis di sa, bannannan, lè i sèk i ni **plis**
pas de sucre ajouté, il n'y a pas de conservateurs. En plus, la banane, quand elle est sèche, elle a
 se hozzáadott cukor, se tartósítószer. Ezenkívül a szárított banánban több
- 17 potassium **ki** an bannann normal. E potassium-la, nou sav **ké** sé li ka ampéché moun twapé
plus de potassium qu'à l'état normal. Et le potassium, nous savons qu'il empêche les crampes
 a kálium, mint a friss gyümölcsben. És mint tudjuk, a kálium segít megelőzni

- 18 kwamp en général é donk lè ou a pé ni efòw fizik emportan par exemple ou ni kwamp
(‘empêche les gens d’attraper des crampes’) en général et donc quand on doit faire (ni: ‘avoir’) un effort physique important, par exemple vous avez une crampe
 az izomgörcsöket, szóval jelentős fizikai terhelésnél, ha például izomgörcsöt kap az ember,
- 19 lè ou ka manjé bannann séché ou ka ni tandans à pa ni kwamp du tout ou alors en tout cas
quand vous mangez de la banane séchée, vous serez moins enclin aux crampes ou en tout cas
 ha szárított banánt eszik, akkor egyáltalán nem kap görcsöt, vagy legálábbis
- 20 à retarder sé kwamp-la au maximum, donk **lé** manmay-la konpwann sa anlo,
elles seront retardées au maximum, donc les gars ont très bien compris ça
 minimálisra lehet csökkenteni ennek az esélyét, úgyhogy a srácok rájöttek erre,
- 21 é dans le milieu sportif, yo ka konsomé anlo, tout moun ka maché, ka jwé foubòl,
et dans le milieu sportif, ils en mangent beaucoup, tous ceux qui marchent, qui jouent au football
 és a sportolók rengeteget megesznek belőle, mindenki, aki gyalogol, focizik,
- 22 ka monté vélo, yo ka sèvi bannann-lan an patchè.
qui montent à vélo, ils consomment beaucoup de banane.
 biciklizik, rengeteg banánt eszik.